

DE 'PRITBRANDERIJ' TE MOERBEKE.

Cichoreifabriek Radix 1860- 1966

Johan FRANCOIS

Cichorei behoort tot een van de belangrijkste nijverheidsgewassen. In de 18de eeuw ontdekte men dat gebrande cichoreiwortels ook min of meer naar koffie smaakten. Gebrande cichorei werd, vaak gemengd met kleine porties koffie, populair in de eerste helft van de 19de eeuw. Opvallend genoeg is dit cultuurverschijnsel van na-maakkoffie haast volledig verdwenen.

Inleiding

Cichorei als koffiesurrogaat kende zijn oorsprong in de tweede helft van de achttiende eeuw. Het gebruik van cichorei als plant kunnen we veel vroeger dateren. Zo werden de weldaden van cichorei in de *Papyrus Ebers*¹, een van de belangrijkste papyrusrollen met medische informatie, al vermeld. Het is dan ook voor zijn geneeskrachtige werking, dat deze plant voor het eerst werd gebruikt met voor onze streken een bredere verspreiding in de Nieuwe Tijden. Als groente werd ze in de Lage Landen pas gebruikt vanaf het midden van de zestiende eeuw. Pas nadat men de plant gaat bleken om de bittere smaak te temperen, werd het gebruik ervan als consumptieplant populair. De techniek verschilt maar weinig meer van de latere witloofteelt, al gaat het bij witloof om vastere kroppen. Tegenwoordig is de cichoreigroente veeleer een curiosum.

Alhoewel er op het einde van de zestiende eeuw al vermeldingen zijn van cichorei als drank (cichoreiwater), is het pas na de opkomst van koffie als populaire drank, dat cichorei zijn doorbraak kent als surrogaat of toevoegmiddel voor koffie. Tot hertoe was bier volksdrank nummer één. Bier was immers heel wat goedkoper dan koffie. Hier-

door ontstond de noodzaak om een inlands product te telen dat kon wedijveren met koffie. Heel wat surrogaten zoals: eikels, kastanjes, amandelen, zonnebloempitjes, dadel, vijgen enz. werden uitgetest in

de trommels van de koffiebranders. De eerste cichoreifabriek werd in 1763 opgericht in Duitsland. In België start het cichoreibranden in 1770, in de streek rond Lessen. Het kent zijn hoogtepunt omstreeks 1895.²

Tegenwoordig wordt cichorei vooral industrieel geteeld om de grote hoeveelheden inuline die de wortels bevatten.³

Volgens het *Geschied- en Aardrijkskundig woordenboek der Belgische Gemeenten* van Eugène de Seyn (eind jaren 1930), zijn er, behalve in Geraardsbergen, nog vier deelgemeenten waar cichoreibranden bekendstaat als een van de belangrijke nijverheden. Dit zijn: Goferdinge, Moerbeke, Overboelare en Zarlardinghe. Met deze inleidende begrippen beginnen we aan ons onderzoek naar: 'cichoreibranderijen in Groot-Geraardsbergen'.

De pritbranderij te Moerbeke, Cichoreifabriek "RADIX" 1860-1966

Gedurende jaren was de cichoreibranderij *Radix* van de familie Coigniez een van de weinige bedrijfjes te Moerbeke. De branderij was gevestigd aan de Edingseweg 278-280 op de hoek van de Edingseweg en de Meirbroekstraat en staat bij de meeste Moerbekenaars bekend als de pritbranderij.⁴

De firmanaam RADIX is zo voor de

Verpakking 'Suikerij Radix' huis gesticht in 1860 (Verzameling Ph. Haegeman)

1. Het *Papyrus Ebers* (of het *Ebers Papyrus*) stamt uit de 18de dynastie (die begon in 1550 voor Christus). Het papyrus wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit te Leipzig – Duitsland. Deze papyrusrol is 20 meter lang en 30 cm breed. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Papyrus_Ebers, januari 2016)
2. D. BALLEKENS, *De Belgische cichorei 1770 – heden*, onuitgegeven proefschrift, UGent 1988-1989.
3. *Inuline* wordt als glucosevervanger gebruikt in de voedingssector.
4. In de streek Moerbeke, Atembeke, Galmaarden noemt men cichorei *prit*, ontronde variant van *prut*.

hand liggend omdat het afgeleid is van het Latijnse woord *radix*, wat letterlijk wortel betekent.

De opeenvolgende eigenaars

Onder beheer van Jean-Baptiste en Regina (1860 – 1871)

Volgens document 212, dl. 2, art 1076 uit het kadastraal archief te Gent werd Jean-Baptiste D'houwer in 1845 eigenaar van een hoeve met dorpsbrouwerij van A. Berckmans.⁵ Genealogisch onderzoek leert ons dat J.-B. D'houwer in 1843 al overleden was. De Berckmans vermeld in dit document, is Adriaan Berckmans⁶, vader van Regina de echtgenote van J.-B. D'houwer.⁷ Het is Regina die op 7 juni 1843, twee maand na het overlijden van haar echtgenoot, het woonhuis met brouwerijgebouwen verkrijgt van haar ouders.⁸ Volgens het bevolkingsregister van Moerbeke uit 1867 woont op dit adres, op het ogenblik van de bevraging, geen Adriaan Berckmans meer. Jean-Baptiste en Regina's kinderen worden allemaal in Herne geboren met als laatste in de rij, Felix in 1839. Jean-Baptiste overlijdt in 1843 te Moerbeke. Marie – Josepha⁹, de oudere zus van Regina, woont in 1867 samen met Regina en diens kinderen op dit adres. Het is verrassend, maar Esther Bos¹⁰ weet ons meer dan honderd jaar na datum te vertellen dat het de bedoeling was, verder te brouwen op deze locatie. Het brouwen wou echter niet lukken en zo werd

in 1867 een deel van de gebouwen verbouwd tot suikerijpaardenmolen¹¹. Na 1940 vermeldt de bedrukking op een verpakking: "Suikerij Radix huis gesticht in 1860".

J.-B. D'Hauwer en Maria Regina Berckmans hadden samen vier zonen: Lodewijk, Francis, Victor en Felix.

Onder beheer van Lodewijk, Francis en Victor (1871 – 1891)

Op 29 oktober 1870 schenkt Regina de gronden en gebouwen aan haar zonen Lodewijk, Francis en Victor. Vijf jaar later wordt het deel van Francis overgedragen aan zijn broer Lodewijk. Tussen 1871 en 1891 worden zij officieel eigenaars, al zullen ze voordien in afwezigheid van hun vader ook al meegewerkt hebben in het bedrijf.

Uittreksel uit den kadastrale legger uit 1937. Het aangeduide deel beschrijft het gedeelte Radix voor 1912.

Familiefoto: 1ste rij: Sylvain, Georges; 2de rij: Arthur, Augusta, Jules, Léon (ongedateerd) (familiearchief Marcel Coigniez)

Onder beheer van Sylvain en Mélanie (1891 – 1912)

Het is de dochter van Lodewijk¹² en Joanna de Rijcke¹³, Mélanie D'Houwer¹⁴ die samen met haar echtgenoot Sylvain Coigniez¹⁵ in 1891 de kleine cichoreifabriek verder uitbaten. Mélanie's vader overlijdt op 3 juni 1890. Een jaar later op 15 april 1891 koopt Sylvain de gronden met huis en suikerijmolen van Victor.

Sylvain en Mélanie hadden samen zes kinderen: Joseph¹⁶, Léon¹⁷,

5. Jean-Baptiste D'hauwer (Herne 09/03/1800 – Moerbeke 22/04/1843).

6. Adriaan Joseph Berckmans (Tollembeek 17/07/1766 - ?).

7. Maria Regina Berckmans (Moerbeke 15/11/1800 - ?).

8. Haar moeder is Caroline De Meyer.

9. Marie-Josepha Berckmans (Moerbeke 24/04/1796 - ?).

10. Esther Bos is de zus van Eliane Bos, echtgenote van Jacquy Coigniez.

11. *Suikerij* is de volksnaam of oude naam voor wilde cichorei. *Suikerijpaardenmolen*, het gaat om een molensteen aangedreven door een paard voor het malen van gebrande cichoreiwortel.

12. Carolus Ludovicus, (Moerbeke 31/05/1827 – Moerbeke 03/06/1890).

13. Joanna Theresia de Rijcke (Herne 03/02/1823 – 1890).

14. Mélanie D'houwer (Herne 30/09/1857 - Moerbeke 23/02/1912).

15. Sylvain Leon Gregoire Joseph Coigniez (Vloesberg 12/03/1847 – Geraardsbergen 24/12/1896).

16. Joseph Coigniez (1882-1944).

17. (Hector) Léon Cyrille Joseph Coigniez (1883-1969). Getrouwd met Valentine De Bruyne (1884-1952) op 17/09/1927.

Nog in 1917 draagt het bedrijf Georges Coigniez de naam "cichoreibranderij BERCKMANS" (ongeklasseerd Hedendaags Gemeentearchief Moerbeke)

Augusta¹⁸, Georges¹⁹, Arthur²⁰ en Jules.²¹

Onder beheer van Georges en Clara (1912 - 1938)

Na de dood van Mélanie in 1912 komt het bedrijf en gronden in handen van Georges. Het woon-gedeelte wordt in twee verdeeld. Een deel gaat naar Georges en het andere deel gaat naar zijn zus Augusta en haar echtgenoot Omer De Bruyne. Er wordt een ruimte bij ingericht voor het inpakken van de cichorei. Het is ook Georges die de bedrijfsnaam RADIX introduceert. Tot dan staat deze bekend als: cichoreibranderij BERCKMANS.²²

Georges Victor Joseph Sylvain Coigniez wordt op 1 juli 1892 te Moerbeke geboren. Hij trouwt op 23 april 1925 met Clara Rosina De Bruyne, handelaarster. Georges is ook burgemeester van Moerbeke van 22 juli 1921 tot 6 januari 1933²³ en actief in het Moerbeekse verenigingsleven.

Lilian Coigniez²⁴ vertelt ons in een gesprek op 9 september 2015 het volgende: "op 6 april 1938, op 46-jarige leeftijd overlijdt Georges plotseling. Clara, die nooit betrokken is geweest bij de activiteiten in en rond de branderij en zelf over geen zakelijk talent beschikt om het bedrijf te runnen, moet op zoek naar iemand die de zaken wil voortzetten. Niemand lijkt geïnteresseerd en tenslotte wordt Georges' jongste broer Juleken²⁵ gevraagd de zaak over te nemen. Jules Coigniez werkte als werkmans op

Visitekaart (1937) (Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen)

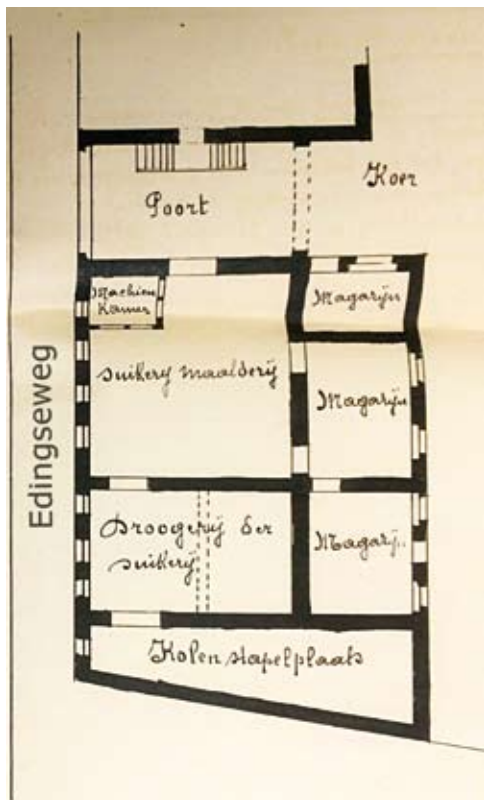

Rechts op de foto: Georges Coigniez, met pruik en kostuum, poserend bij een toneelvoorstelling (ongedateerd) (familiearchief Marcel Coigniez)

het bedrijf en kende dus het klappen van de zweep. Na overleg met zijn vrouw Valérie, beslissen ze zich in het avontuur te storten en verhuizen ze van de Pirrestraat naar het woonhuis naast de fabriek. Het is Jules' vrouw Valérie die de leiding over het bedrijf nam en het zakelijke talent bleek te zijn."

Deze mondelinge overlevering zal uiteraard een deel van de waarheid bevatten, maar uit bronnenmateriaal leren we dat Georges in 1937 een aanvraag doet om een cichoreifabriek op te richten onder de naam "RADIX". In dit dossier zit een visitekaart met daarop de gedrukte tekst: "Suikerijfabriek Radix, Coigniez GEBROEDERS". Over welke

18. (Marie Thérèse) Augusta Coigniez (1885-1949). Getrouwd met Omer De Bruyne (1884-1970) op 6/06/1922.
19. Georges Victor Joseph Sylvain Coigniez (Moerbeke 01/06/1892 - 06/04/1938). Getrouwd met Clara Rosina De Bruyne (1899-1987) op 23/04/1925.
20. (Félix) Arthur Sylvain Coigniez (1894-1982). Getrouwd met Eliza De Smet (1902-1973).
21. Julien Firmin Joseph Sylvain Jules Coigniez (Moerbeke 24/02/1896 - Ronse 22/02/1971). Getrouwd met Valérie De Bruyne (1895-1950).
22. Zeker in het jaar 1917 staat de cichoreibranderij bij het Duitse gezag bekend als: "cichoreibranderij Berckmans". Zie orderbon, 25 januari-1917, HGA Moerbeke.
23. F. DE CHOU, *Biografisch repertorium van de dienstverleners van Moerbeke (1800-2000)*, in *Gerardimontium*, nr. 235, 2011, p. 29.
24. Dochter van Jules Coigniez en Valérie De Bruyne. (Moerbeke 08/08/1930 - heden)
25. In Moerbeke bekend als; Julekeprit.

Plan bijgevoegd bij de aanvraag tot het bekomen van een machtiging tot het uitbaten van een suikerijbranderij den 21 april 1937 (Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen).

gebroeders het juist gaat hebben we niet kunnen vaststellen maar het kan best over Georges en Jules gaan. Over het woord gebroeders is hier wel "Georges" geschreven. De aanvraag uit 1937 is bedoeld tot het "verkrijgen der vergunning tot oprichten eener suikeryfabriek, begrepen: 2 branders met cokes gehit, 1 molen en 1 electromotor van 4 PK."²⁶ In deze documenten wordt enkel Georges vermeld.

Onder beheer van Jules en Valérie (1938 - 1957)

Jules werkt verder op de fabriek zoals hij dat voordien al deed. Cichoreiwortels worden uit omliggende dorpen aangevoerd, gedroogd, vermalen, gebrand en verpakt. Wanneer er onvoldoende aanvoer van wortels uit eigen

streek was, werden deze aangeleverd uit West-Vlaanderen. Tijdens de oorlogsjaren floreerde het kweken voor eigen gebruik omdat koffie schaars, duur en moeilijk te verkrijgen was. Iedereen bracht toen zijn wortels naar de fabriek om ze te laten roosteren, dikwijls amper een volle kruiwagen. Na de oorlog werd de infrastructuur op ogenblikken van stilstand doorverhuurd aan koffiebranderij *De Munck* uit Meerbeke, die er enkele keren koffie kwam branden.

De cichorei werd verhandeld in zakken van 5 kg en in kleine pakjes van ½ kg. Deze zaten voor transport per 50 in een houten bak. In de warmte rond de twee branders, vonden al eens vergaderingen plaats. Waarover deze gingen weten we niet. Jules was namelijk ook actief in het lokale verenigingsleven, maar dat het er dikwijls luid en vrolijk aan toeging kon men tot in het woonhuis horen.²⁷ Als muzikant bij de harmonie *Trouw aan Kunst* gaf hij soms muzikles in de ast.

In 1950 overlijdt Valérie na een

Blanco orderbriefje (ongedateerd) (Verzameling Johan François)

lange strijd tegen kanker. Zelfs toen ze niet meer uit bed kon bleef ze het bedrijf strak leiden want haar man Juleken was eerder van het frivolere type en had met zijn druk verenigingsleven meestal teveel vrienden om de zaken goed draaiende te houden. Na haar dood zijn het vooral hun zonen Jacqui en Marcel die het bedrijf draaiende hebben gehouden. In die periode zijn de activiteiten uitgebreid met een handel in landbouwproducten, wat dan de hoofdactiviteit lijkt te zijn.

Omstreeks augustus 1955, na Jacqui's legerdienst, raken de gemoe-deren tussen de twee broers over-

Groepsfoto met op de 1ste rij: 4de van links, burgemeester Georges Coigniez, en uiterst rechts, Jules Coigniez (1928) (familiearchief Marcel Coigniez)

26. PAOVI (Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen), bestand achtste afdeling, nummer 8/600B: dossier gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen - Moerbeke-Aalst - Georges Coigniez- suikerbranderij- 1937.

27. Dochter Lilian mocht als jong meisje niet in de fabriek komen maar kon het gelach en geschater tijdens deze bijeenkomsten tot in het woonhuis horen.

28. Jacqui Coigniez (1931-1996).

*Familiefoto: 1ste rij: Lilian, Jacquy;
2de rij: Arthur, Augusta, Jules,
Léon (ongedateerd) (familiearchief
Marcel Coigniez)*

verhit en verlaten Marcel, Lilian en hun jongste broer Sylvain het ouderlijk huis. Marcel bracht toen al de nachten door bij zijn tante en nonkel die hulpbehoevend geworden waren en geen eigen kinderen hadden in hun ouderlijk huis te Sint-Pieters-Kapelle. Marcel zet vanaf dan zijn werk verder in de Geraardsbergsestraat 58 te Sint-Pieters-Kapelle. Hier bestaat de activiteit uitsluitend in het verhandelen van landbouwproducten zoals zaden, plantsoen en sproeistoffen. Lilian werkt in deze nieuwe zaak als bediende. In Sint-Pieters-Kapelle worden geen activiteiten rond cichorei uitgebouwd. Marcel meent zich wel te herinneren dat in het verleden op deze locatie ook een ast aanwezig was.

Onder beheer van Jacqui en Eliane (1957 – 1968)

Door ziekte van Jules neemt Jacqui Coigniez²⁸ in 1957 het bedrijf vol-

*Woonhuis, Radix, met toegangspoort fabriek, kant Edingseweg
(Onroerend Erfgoed, 01-01-1976 © Vlaamse Gemeenschap)*

*Fabrieksgebouw, Radix, kant Edingseweg
(Onroerend Erfgoed, 01-01-1976 © Vlaamse Gemeenschap)*

ledige in handen. Jules blijft wel bij hen inwonen. Jacqui en Eliane Bos hebben zes kinderen.

Op 25 augustus 1968 verlaat Jacqui met zijn gezin definitief het bedrijf en ruilt hij Moerbeke in voor Elzele (provincie Henegouwen). Volgens

Vincent Coingiez, de oudste zoon van Jacqui en Eliane, is het cichorei- en branden gestopt na een ongeval met de molensteen. Tijdens het draaien van de molen, barstte de molensteen en ontsnapte Jacqui op het nippertje aan de dood.

Huidige toestand 2015 (Foto Johan François)

Einde van het bedrijf Radix

Nadat de familie Coigniez in 1968 Moerbeke verlaten had, wordt het pand verkocht aan Eshter Bos²⁹ die het winkeltje *Panda* in de Lessenestraat in Geraardsbergen openhield. Jacqui en Eliane waren niet de eigenaars van het pand want dat was nog in onverdeeldheid met Clara De Bruyne, weduwe van Georges Coigniez. Esther en haar man laten het perceel verkavelen en verkopen het fabrieksgedeelte door aan de heer Urbain Broodcoorens. Urbain ruimt de bouwval-lige gebouwen op en bouwt op het terrein een woonst met winkelruimte. Tot 2015 zal hij hierin een fietsenzaak openhouden. De zaak in landbouwproducten wordt overgenomen door de Leona Van Nieuwenhove, uitbaatster van het tuincenter *Flora*, Edingseweg Moerbeke. Leona neemt enkel de verkoop van sproeistoffen en zaden over; dit betekent het einde van het cichoreibranden in Moerbeke.

Het bedrijf en de gebouwen

De bedrijfsgebouwen hebben doorheen de jaren enkele aanpassingen

ondergaan, maar hebben altijd bestaan uit twee duidelijke delen. Enerzijds is er het woonhuisgedeelte, en anderzijds het fabrieksgedeelte.

Het woonhuisgedeelte vindt zijn oorsprong in een gesloten hoeve, gegroepeerd rondom een rechthoekige gekasseide binnenplaats. Het is omstreeks 1912 dat dit gedeelte opgesplitst wordt in twee woonhuizen. Een deel, stalling bestaande uit een bouwlaag onder een pannen zadeldak met toegangspoort. Aansluitend een eerste woonhuis, zijnde twee traveeën met twee bouwlagen onder een zadeldak parallel met de Edingseweg. Een tweede; woonhuis bestaande uit de overige drie traveeën met aansluitend een segmentboogpoort met maskerkop als sleutel. Deze poort geeft toegang tot een doorgang waaraan aan de kant van het woonhuis een dubbele trap voorzien is. Dit is de eigenlijke toegang tot het woonhuis na de opsplitsing. Tijdens de afbraak van het fabrieksgedeelte stort een deel van het woonhuis in en wordt de poort met het bovenliggende woongedeelte niet meer heropgebouwd. Hierdoor zijn alle

zichtbare restanten van het bedrijf "Radix" verdwenen.

Momenteel bevindt zich op deze plaats een huis met winkelruimte uit de jaren 1990. vroeger stond hier een bakstenen gebouw van één bouwlaag met een kleine zolderverdieping. Deze telde vier traveeën onder een zadeldak in Vlaamse pannen. De gevel liep parallel aan de Edingseweg. De vier vensters zijn voorzien van een ijzeren roede-verdeling en kleine rechthoekige getraliede raampjes vlak onder de dakgoot, boven de eerste drie traveeën. Verder had de hoeve een gecementeerde en gepikte plint, rechte muurankers en muizentandfries waaronder tandlijst onder de dakgoot. In de rechter zijgevel zaten vlechtingen. Aansluitend, rechts, een klein éénlaags bakstenen gebouwtje van drie traveeën (rechthoekige openingen onder houten latei) met bakstenen kapelletje in gevel, onder zadeldak.³⁰ Langs de kant van de Edingseweg, was op de plint de tekst Radix verschillende malen na elkaar geschilderd.

Met bijzondere dank aan:

Lilian Coigniez voor het telefonisch interview, Marcel Coigniez voor het ter beschikking stellen van de familiefoto's, Vincent Coigniez; en diens moeder Eliane voor het beantwoorden van de gemailde vragen, Jacques De Ro en Dirck Surdiacourt voor de vele raadgevingen.

Lezers met vragen, meer gegevens en/of die weet hebben van andere cichoreibedrijven binnen Groot-Geraardsbergen, mogen altijd contact met me opnemen.

Johan FRANCOIS
Johan.francois@yahoo.com

29. Esther Bos is de zus van Eliane Bos, echtgenote van Jacquy Coigniez.

30. Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Cichoreifabriek Radix, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8638> (geraadpleegd op 20 november 2016).